

## جمع آوری و شناسایی منتخبی از گیاهان خودروی شهرستان بافت (استان کرمان) و بررسی مصارف سنتی آنها

میترا مهربانی<sup>الف</sup>، زهرا مهدوی میمند<sup>ب\*</sup>، منصور میر تاج‌الدینی<sup>پ</sup>

<sup>الف</sup> مرکز تحقیقات داروهای گیاهی و سنتی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان

<sup>ب</sup> گروه فارماکونوزی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان

<sup>پ</sup> گروه زیست‌شناسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان

### چکیده

**سابقه و هدف:** طب سنتی قدیمی‌ترین شکل از ساختار پزشکی و در اصل، بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی جوامع مختلف است. طب سنتی ایران با پیشینه چند صد ساله، ظرفیت‌های بالایی در زمینه پیشگیری و درمان بیماری‌ها دارد که می‌تواند بسیاری از مشکلات بهداشتی و پزشکی را حل کند. شهرستان بافت واقع در استان کرمان با مساحتی حدود ۱۳۱۶۲ کیلومتر مربع وسعت، مرکز این شهرستان در ارتفاع ۲۲۵۰ متری از سطح دریا و در ۲۹/۱۷ عرض شمالی ۵۶/۳۶ طول شرقی واقع شده است. این شهرستان با داشتن شرایط ویژه دما و ارتفاع و بارش دارای آب و هوایی خاص است که در نتیجه، باعث پیدایش و استقرار گیاهانی می‌شود که به نحوی با این محیط سازگار است بنابراین تحقیق حاضر بر روی مصارف سنتی گیاهان دارویی انجام شده است.

**مواد و روش‌ها:** در این تحقیق جمع‌آوری گیاهان از مناطق کوهستانی و مزارع شهرستان بافت با در نظر داشتن اصول صحیح جمع‌آوری گیاهان انجام گرفت و از آنها نمونه‌های هرباریمی تهیه شد. نمونه‌های هرباریومی تهیه شده پس از شناسایی، در مرکز هرباریوم دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان ثبت شدند.

**یافته‌ها:** در کل تعداد ۹۵ گونه گیاهی که به ۷۵ جنس و ۳۰ خانواده گیاهی تعلق دارند، جمع‌آوری و شناسایی شدند که خانواده Labiatae با ۲۱ گونه، و جنس Nepeta با ۹ گونه بزرگترین خانواده و جنس این گروه هستند. گیاهان دارویی در منطقه مطالعه شده مصرف سنتی گسترده‌ای داشته و بیشترین موارد مصرف به ترتیب در درمان ناراحتی‌های دستگاه گوارش و بعد از آن بیماری‌های تنفسی است.

**نتیجه‌گیری:** با توجه به فراوانی و استفاده گسترده گیاهان دارویی، بررسی‌های بیشتر می‌تواند منجر به فراهم آمدن زمینه‌ای برای شناسایی اثرات درمانی جدید گیاهان منطقه شود.

تاریخ دریافت: آبان ۹۲

تاریخ پذیرش: آذر ۹۲

**کلید واژه‌ها:** جمع‌آوری گیاه، مصارف سنتی طب سنتی، گیاهان دارویی، شهرستان بافت.

### مقدمه:

قبیله‌ای است (۱). داروهای گیاهی که مهمترین قسمت طب سنتی را تشکیل می‌دهند پیشینه‌ای برابر با عمر بشر داشته و مدارکی نگاشته شده بر الواح گلی از ۵۰۰۰ سال پیش در

طب سنتی قدیمی‌ترین شکل از ساختار پزشکی و در اصل بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی جوامع عشایری، روستایی و

اختیار است که کاربرد حدود ۱۰۰۰ داروی گیاهی را در درمان بیماری‌ها نشان می‌دهد (۲).

تمام فرهنگ‌ها تاریخچه طولانی از طب سنتی دارند که شامل استفاده از گیاهان است. حتی در زمان‌های قدیم ملل مختلف به صورت علمی اطلاعات مربوط به گیاهان را جمع‌آوری و فارماکوپه گیاهی تدوین می‌کردند. درحقیقت تا قرن بیستم بیشتر فارماکوپه‌های علمی پزشکی از همین فرهنگ‌های گیاهی ملل مختلف استخراج شده بودند. بسیاری از داروها از قبیل استریکین، آسپرین، وین کریستین، تاکسول، آرتیمیزینین و کورار ریشه گیاهی دارند. حدود یک چهارم از داروهای که در آمریکا در داروخانه‌ها پیچیده می‌شوند حاوی ماده موثره مشتق از گیاهان هستند (۳).

در سالهای اخیر بسیاری از کشورهای جهان در حال وارد کردن طب سنتی و یافته‌های حاصل از اتنوبوتانی به سیستم بهداشت و سلامت خود هستند، چرا که این کشورها معتقدند این مطالعات منجر به کشف داروهای جدید می‌شود. چین، مکزیک، تایلند و نیجریه از جمله این کشورها هستند (۴).

باتوجه به گزارش سازمان بهداشت جهانی تا ۹۰ درصد از جمعیت کشورهای در حال توسعه برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی متکی بر طب سنتی و دانش استفاده از گیاهان دارویی هستند. باوجود از دست دادن شیوهای فرهنگی گذشته‌گان در سراسر جهان هنوز هم طب سنتی بخشی از زندگی مردم مناطق روستایی است. بنابراین تحقیق در طب سنتی و کشف امکان استفاده از گیاهان دارویی در مراقبت‌های اولیه بهداشتی، برای درک میزان استفاده و اثر بخشی از این شیوه، مورد نیاز است (۴، ۵).

طب سنتی ایران با پیشینه چند صد ساله، ظرفیت‌های بالایی در زمینه پیشگیری و درمان بیماری‌ها دارد که در تعامل با طب نوین می‌تواند بسیاری از مشکلات بهداشتی و پزشکی را حل کند. از آنجایی که طب سنتی ایران عمدتاً بر پایه استفاده از گیاهان دارویی است، بسط و توسعه آن نه تنها یکی از راه‌های گسترش صنعت گیاهان دارویی است، بلکه بنا به توصیه سازمان بهداشت جهانی مناسب‌ترین راه برای دسترسی عموم به طب مطمئن و ارزان قیمت است (۵). غنی بودن

فلور گیاهی کشور ایران و دانش بالای ایرانیان در استفاده از گیاهان دارویی، وجود مراکز علمی معتبر در شهرهای اصفهان، شیراز، ری و وجود منابع علمی معتبر از قبیل کتاب قانون ابن سینا و نیز دانشمندان شهیری چون ابوعلی سینا و رازی که طبابت با گیاهان دارویی را در بین مردمان ایران رواج دادند و نیز علاقه‌ی توأم ایرانیان به گیاهان دارویی، ضرورت توجه به این علم را دو چندان ساخته است (۶).

طبیعت اطراف ما سرشار از گونه‌های گیاهی ناشناخته‌ای از نظر خواص دارویی و درمانی است که برای کشف خواص آنها ممکن است به سال‌ها وقت نیاز باشد. گاهی در برخی مناطق از گونه‌های گیاهی خاصی به عنوان گیاهان دارویی استفاده می‌شود که هنوز علوم جدید به آنها دست نیافته است و با استفاده از تجربه اهالی بومی می‌توان به این مهم دست یافت. ارائه فهرست گیاهان دارویی در نقاط مختلف جهان اولین گام در راستای کاربرد آنها با استفاده از علوم و فنون جدید تلقی می‌شود و تاکنون فهرست‌های زیادی از این گیاهان گزارش شده است. در ایران نیز تحقیقات متعددی در این رابطه صورت گرفته است. شناسایی و معرفی فلور گیاهان دارویی و موارد استفاده سنتی این گیاهان، فراهم کننده اطلاعات مفیدی در رابطه با پراکنش و کاربردهای گیاهان دارویی هر منطقه بوده و زمینه ساز فعالیت‌های دارویی مختلفی در ارتباط با این موضوع است. در این خصوص تاکنون فعالیت‌های متعددی در برخی از مناطق و استان‌های کشور و یا در ارتباط با خانواده‌ها و گونه‌های پرکاربرد دارویی در نقاط مختلف کشور انجام شده است؛ از جمله موارد قابل ذکر می‌توان به مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی استفاده شده توسط قبایل کرد در نواحی آبدانان و دهلران در استان ایلام (۷) و جمع‌آوری، شناسایی و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر بابل (۸) و همچنین معرفی گونه‌های گیاهی با خواص دارویی در منطقه نظنز اشاره کرد (۹).

### مواد و روش‌ها:

لذا این تحقیق بر روی گیاهان دارویی شهرستان بافت کرمانشاه انجام شد. شهرستان بافت واقع در استان کرمان با

بود که گیاهانی که از نظر درمانی و طب سنتی مورد استفاده بوده‌اند، جمع‌آوری شوند (۱۱). معیار این اهمیت مشورت با افراد محلی و متخصصان همراه، در زمان جمع‌آوری بود. از گیاهان جمع‌آوری شده نمونه هرباریومی تهیه و نمونه‌ها پس از شناسایی توسط دکتر میرتاج الدینی، نام فارسی آنها با استفاده از منابع تعیین شد (۱۲) و سپس در مرکز هرباریوم دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان ثبت شدند.

#### یافته‌ها:

در کل تعداد ۹۳ گونه گیاهی از مناطقی در شهرستان بافت جمع‌آوری و شناسایی شد که این گیاهان متعلق به ۷۵ جنس از ۳۰ خانواده گیاهی هستند. بجز گونه *Juniperus communis* L. بقیه آنها متعلق به گیاهان نهان‌اندانه هستند که در بین آنها خانواده *Labiatae* با ۲۱ گونه، بزرگترین خانواده و جنس *Nepeta* از همین خانواده با ۹ گونه بزرگترین جنس این گروه را شامل می‌شوند. بعد از خانواده *Labiatae* خانواده‌های چتریان (*Apiaceae*) با ۱۰ گونه و کاسنی (*Compositae*)، با ۹ گونه بیشترین سهم را در ترکیب گونه‌های منطقه مورد مطالعه دارند. این خانواده‌ها از نظر ویژگی‌های دارویی گیاهان نیز از خانواده‌های پر اهمیت گیاهان گلدار هستند. از این ۹۳ گونه گیاه، ۸۱ گونه از آنها مورد استفاده درمانی قرار می‌گیرد که ۲۶ گونه برای درمان بیماری‌های مربوط به دستگاه گوارش، ۱۷ مورد برای درمان بیماری‌های مربوط به دستگاه تنفس و سرماخوردگی، ۱۰ مورد برای بیماری‌های تصفیه خون و مجاری ادراری، ۹ مورد نیز بعنوان ضد عفونی کننده و بقیه برای درمان سایر بیماری‌ها کاربرد دارند. در جدول شماره یک، لیست اسامی علمی، خانواده گیاهی، نام فارسی، نام محلی، اندام مورد استفاده و موارد مصرف درمانی بر اساس خانواده گیاهی به ترتیب حروف الفبا ذکر شده است.

جدول شماره ۱: اطلاعات مربوط به گیاهان جمع‌آوری شده از منطقه بافت شامل نام علمی، خانواده، نام فارسی، نام محلی، اندام مورد استفاده و موارد مصرف محلی.

مساحتی حدود ۱۳۱۶۲ کیلومتر مربع وسعت، که ارتفاع مرکز آن ۲۲۵۰ متر از سطح دریا است و در ۲۹/۱۷ عرض شمالی ۵۶/۳۶ طول شرقی واقع شده است، قرار دارد. این شهرستان با داشتن شرایط ویژه دما و ارتفاع و بارش دارای بزرگترین پهنه جنگلی جنوب شرق کشور و مساحت. جنگلهای این شهرستان ۳۵۰۰۰۰ هکتار است. کوهستان لاله زار (کوه شاه) در محدوده شهرستان بافت و بردسیر، در ۳۰ کیلومتری شمال شرقی این شهر قرار گرفته است. وجه تسمیه این کوه به خاطر قله این کوهستان است که به صورت تک قله از اکثر مناظر مشاهده می‌شود و با کوهستان‌های اطراف اختلاف ارتفاع زیادی دارد. کوه شاه یا لاله زار با ارتفاع ۴۳۷۴ متر پنجمین کوه مرتفع ایران در این کوهستان واقع شده است این کوه در سالهای پس از انقلاب به لاله زار تغییر نام یافت. همچنین کوه خیر با ارتفاع ۳۸۵۱ متر و نیز پارک ملی خیر که از مهمترین پارک‌های ملی ایران و جهان است در شهرستان بافت واقع است. گونه‌های گیاهی این پارک شامل کهکم، بنه، زرشک، ارس، بادام کوهی، ارچن، انار شیطان، انواع گون، درمنه، زیتون وحشی، انواع گیاهان دارویی همچون زیره، آلاله و ... است. در پارک ملی خیر در حدود ۴۰۰ گونه گیاهی وجود دارد (۱۰). از مهم ترین درختان جنگلی این شهرستان بنه و بادام کوهی است. این شهرستان از بزرگ‌ترین تولیدکننده‌های گردو، خشکبار و زیره در کشور است. بافت موقعیت گردشگری بسیار خوبی دارد و این مهم، به دلیل طبیعت فوق‌العاده زیبا و حیرت‌انگیز این منطقه است که چشم هر بیننده‌ای را به خود جلب می‌کند. وجود تنوع بسیار بالای اکولوژیکی از یک سو و رویکرد گسترده عمومی مردم به استفاده از گیاهان دارویی و طب سنتی از سوی دیگر، نشان دهنده لزوم تحقیقات گسترده در زمینه گیاهان دارویی این منطقه است. لذا در این پژوهش تلاش شده است تا با شناسایی و معرفی گیاهان بومی دارویی و موارد استفاده آنها اطلاعات مفیدی از منطقه مورد مطالعه ارائه شود. در این مطالعه جمع‌آوری گیاهان طی سالهای متوالی از مناطق مختلف شهرستان بافت انجام گرفت. در این راستا سعی بر این بود تا با در نظر داشتن اصول جمع‌آوری گیاهان این کار به نحو صحیح و استاندارد انجام گیرد. بطور مثال حتی الامکان سعی بر این

ردیف	نام علمی گیاه	خانواده	"نام محلی یا فارسی"	اندام مورد استفاده	موارد مصرف محلی
	<i>Acantholimon scorpius</i> (Jaub.&Spach)Boiss.(KF1277)	Plumbaginaceae	کلاه میرحسن دم عقربی، خارپشتو	گل و برگ	
	<i>Achillea aurophora</i> DC. (KF1111)	Compositae	بومادران جنوبی، برنجاسف	سرشاخه‌های گلدار	برطرف کننده ناراحتی‌های گوارشی، مدر تب بر
	<i>Achillea wilhelmsii</i> C.Koch.(KF1155)	Compositae	بومادران	سرشاخه‌های هوایی	آرامبخش دردمعدی، ضد عفونی کننده و شستشودهنده، ضد خونریزی داخلی
	<i>Acinus graveolens</i> (M.B) Link.(KF1412)	Labiatae	آویشنک، ملنگو	اندام هوایی	تسکین درد سینه، ضد سرفه‌های خشک، خلط آور
	<i>Agrimonia eupatoria</i> L. (KF1282)	Rosaceae	غافث	اندام هوایی	ترمیم زخم، بیماری‌های کبدی از جمله کبد چرب
	<i>Ajuga chamaecistus</i> Ging. (KF1247)	Labiatae	لبددیسی بوته ای سمسک	اندام هوایی	تب بر و کاهنده فشار خون
	<i>Alhagi pseudalhagi</i> (M.B.) Desf. (KF1247)	Papilionaceae	خارشتر، آدور	اندام هوایی	درمان ناراحتی‌ها و التهابات کلیه
	<i>Amygdalus elaeagnifolia</i> Spach.(KF1358)	Rosaceae	بادام برگ سنجدی، بادام کرمانی، ارژن	میوه و چوب	میوه خوراکی،
	<i>Amygdalus eburnea</i> Spach.(KF1285)	Rosaceae	بادام عاجی، قوسک	میوه و ریشه	میوه خوراکی، ریشه درمان سوختگی
	<i>Amygdalus scoparia</i> Spach. (KF1284)	Rosaceae	بادام کوهی	میوه و ریشه	میوه خوراکی، ریشه درمان دردهای رحمی و معده
	<i>Anethum graveolens</i> L.(KF1137)	Apiaceae	شوید، می تخم	میوه	گرم، پایین آورنده چربی خون
	<i>Artemisia sieberi</i> Besser subsp.Sieberi. (KF1102)	Compositae	درمنه، دورمون	سرشاخه‌های هوایی	رفع زکام، تنگی نفس و انگل‌های روده‌ای
	<i>Astragalus creenatus</i> Schutes.(KF1461)	Papilionaceae	ناخنک، کلیل الملک	میوه	درمان سرماخوردگی، ضد درد
	<i>Bunium persicum</i> (Boiss.)B.Fedtsch(KF1141)	Apiaceae	زیره کرمانی، زیره کوهی	میوه	رفع سردی مزاج، مقوی در درمان ضعف‌های عمومی، تقویت معده
	<i>Capparis spinosa</i> L. (KF1325)	Capparidaceae	کور، علف مار	میوه	ضد میکروب و تهیه ترشی

ردیف	نام علمی گیاه	خانواده	"نام محلی یا فارسی"	اندام مورد استفاده	موارد مصرف محلی
	<i>Cardaria draba</i> (L.)Desv (KF1216)	Cruciferae	ازمک، موکو	برگ، دانه	چاشنی، مدر
	<i>Centaurea depressa</i> M.B. (KF1351)	Compositae	گل گندم	گل	ضد سرفه، هضم کننده و خنک
	<i>Cichorium intybus</i> L. (KF1157)	Compositae	کاسنی	ریشه	مدر، ضد درد، معرق و تب بر
	<i>Cleome coluteoides</i> Boiss. (KF1200)	Capparidaceae	علف مار بادکنکی	برگ، گل و میوه	تهوع آور، ملین و مدر
	<i>Colchicum jezdianum</i> Czernjak.(K F 1364)	Liliaceae	گل حسرت، سورنجان	ریشه	ضد درد در درمان نقرس
	<i>Coriandrum sativum</i> L.( KF1 495)	Apiaceae	گشنیز	میوه	طعم دهنده، زیاد کننده شیر مادران، ضد نفخ و ضد عفونی کننده
	<i>Daphne oleoides</i> Schreb. (K F 1290)	Thymelaeaceae	توربید، دافنه	میوه	مسهل در رفع یبوست های حاد
	<i>Discurainia sophia</i> (L.)Schur.(K F1209)	Cruciferae	خاکشیر	دانه	رفع گرمزدگی، ضد اسهال
	<i>Dorema ammiacum</i> (D.Don.).	Apiaceae	وشا، اشق، اشترک	صمغ	بهبود زخم های عفونی و رفع عفونت، جوش ها و دمل های چرکی
	Boiss. .( KF1 Dorema aucheri 494)	Apiaceae	کندل کوهی، بیلهر، کما	صمغ	بهبود زخم های عفونی و رفع عفونت، دل درد
	<i>Dracocephalum polychaetum</i> Bornm. (KF1484)	Labiatae	بادرنجبویه کرمانی، مفرو	اندام هوایی	برای التیام دردهای موضعی رماتیسمی، دارای طبع گرم
	<i>Ducrosia anethifolia</i> (DC.) Boiss. (KF2080)	Apiaceae	مشگک، رشگک	اندام هوایی	درمان دل درد، مصارف غذایی
	<i>Echinops ritrodes bunge</i> KF 1453	Compositae	شکر تیغار، کلور	میوه	درمان ناراحتی های گوارشی
	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.( K F 1317)	Elaeagnaceae	سنجد	میوه	ضد اسهال
	<i>Ephedra major</i> Host.(KF1229).	Ephedraceae	ارمک کبیر	اندام هوایی	سرماخوردگی و ضد درد
	<i>Ephedra procera</i> Fisch. Et Mey.(K F 1162)	Ephedraceae	ارمک، ریش بز	اندام هوایی	درمان بیماری های تنفسی و تهیه مشک از پوست
	<i>Epilobium angustifolium</i> L. (KF 1413)	Onagraceae	بید علفی غاری، پونه گاوی	اندام های هوایی	رفع آفت و التهاب مخاط دهان، التیام زخم
	<i>Eremurus persicus</i> (Jaub.& Spach) Boiss. (K F 1168)	Liliaceae	سریش ایرانی، اریشو، سریشو	گل و برگ و ریشه	گل و برگ خوراکی ریشه بعنوان چسب
	<i>Ferula assa-foetida</i> L. (KF 1146)	Apiaceae	آنغوزه	صمغ	برطرف کننده انگل های روده ای و خلط آور

ردیف	نام علمی گیاه	خانواده	"نام محلی یا فارسی"	اندام مورد استفاده	موارد مصرف محلی
	<i>Ferula oopoda</i> Boiss. (K F1148)	Apiaceae	کمای غلافدار، کال جاشور	صمغ	مسکن درد دندان، برطرف کننده عفونت دندان
	<i>Fibigia capitellata</i> (KF 1366)	Cruciferae			
	<i>Fibigia suffruticosa</i> Medicus. (K F 1212)	Cruciferae			
	<i>Foeniculum vulgare</i> . Mill.(KF1 466)	Apiaceae	رازیانه، بادیون	میوه	ضد نفخ، مقوی و مدر
	<i>Fumaria parviflora</i> Lam.(K F 1235)	Fumariaceae	شاهتره گل ریز، شاتره	سرشاخه‌های هوایی	تصفیه کننده خون، برطرف کننده خارش‌های جلدی و معرق
	<i>Glycerrhiza glabra</i> L. (KF1273)	Papilionaceae	شیرین بیان، متکی	ریشه	خلط آور، افزایشده فشار خون، برطرف کننده ناراحتی‌های گوارشی
	<i>Hyoscyamus reticulatus</i> L. (K F 1308)	Solanaceae	بذرالبنج مشبک، بنگ دانه	دانه	مقدار کم ضد درد
	<i>Hyoscyamus senecionis</i> Willd. (K F 1307)	Solanaceae	بذرالبنج خوابیده، بنگ دانه		
	<i>Jaubertia aucheri</i> (Jaub.& Spach)Lincz(K F 1345)	Rubiaceae	کارتوس، خرگل	برگ و گل	تسهیل کننده هضم شیر در نوزادان
	<i>Juniperus communis</i> L. ( KF 1448)	Cupressaceae	اریس، سرو کوهی، پیرو	میوه	مقوی معده، ضد نفخ و اشتها آور
	<i>Lallemantia royleana</i> Fisch.et Mey. ( K F 1252)	Labiatae	بالنگوی شیرازی، ملنگو	دانه	سرماخوردگی، ضد سرفه و خلط آور
	<i>Levisticum officinale</i> Koch. (KF1 470)	Apiaceae	انجدان، کرفس کوهی	برگ و ریشه	ادویه، درمان دردهای معده، مدر، آرام بخش و برطرف کننده بوی بد دهان
	<i>Malva sylvestris</i> L. (K F 1301)	Malvaceae	پنیرک، ختمی	گل	تب بر و رفع گرمادگی
	<i>Marrubium anisodon</i> C. Koch(K F 1323)	Labiatae	فراسیون	اندام هوایی	
	<i>Marrubium vulgare</i> L. (K F 1324)	Labiatae	فراسیون	اندام هوایی	باد شکن، ضد سرفه
	<i>Medicago sativa</i> L. (K F 1272)	Papilionaceae	یونجه، اسپس	برگ	درمان شب کوری
	<i>Melilotus officinalis</i> (L.)Desr. (K F 1274)	Papilionaceae	یونجه زرد، اکلیل الملک	برگ و گل	آرام بخش، نرم کننده، ضد تشنج، مدر،
	<i>Mentha longifolia</i> ( L). Huds(K F 1353)	Labbiatae	پونه، پودنه	گل و برگ	ضد نفخ و درمان دردهای معده
	<i>Myrtus communis</i> L. (KF 1356)	Myrtaceae	مورد، مورت	برگ و میوه	مسکن اعصاب، درمان سرماخوردگی، رفع بوی زیر بغل
	<i>Nepeta assurgens</i> Bornm.(K F 1349)	Labiatae	پونه سای برافراشته		

ردیف	نام علمی گیاه	خانواده	"نام محلی یا فارسی"	اندام مورد استفاده	موارد مصرف محلی
	<i>Nepeta bornmulleri</i> Hausskn.ex Borum(K F 1359)	Labiatae	پونه سای هزاری، بادرنج	اندام هوایی	آرام بخش
	<i>Nepeta bracteata</i> Benth.(K F 1251)	Labiatae	پونه سای برگدار، زوفا	اندام هوایی	درمان سرماخوردگی
	<i>Nepeta daenensis</i> Boiss. (KF 1416)	Labiatae	پونه سای دنیایی		
	<i>Nepeta dschuparensis</i> Bornm . (K F 1348)	Labiatae	پونه سای جوپاری		
	<i>Nepeta fissa</i> C.A . May. (KF 1413)	Labiatae	پونه سای شکافته		
	<i>Nepeta glomerulosa</i> Boiss.subsp.carmnica. (K F 1236)	Labiatae	پونه سای کرمانی، گل چگمال	سرشاخه های هوایی	درمان درد های مفاصل
	<i>Nepeta rivularis</i> Bomm. (KF 1411)	Labiatae	پونه سای جویباری		
	<i>Nepeta saccharata</i> Bunge.(K F 1041)	Labiatae	پونه سای شیرین		
	<i>Ocimum basilicum</i> L. .(K F 1368)	Labiatae	ریحان	دانه	نرم کننده سینه
	<i>Onosma stenosphon</i> Boiss. (K F1198)	Boraginaceae	زنگوله ای باریک، هوه چوه	ریشه	رفع عفونت بعد از زایمان، تسکین و کاهش ورم در کوفتگی ها و در رفتگی ها، تسکین درد سر
	<i>Origanum vulgare</i> L. (KF 1418)	Labiatae	مرزنجوش، میرزنگو	اندام هوایی	ضد نفخ، مدر، ضد عفونی کننده و طعم دهنده
	<i>Otostegia persica</i> (Burm.) Boiss. (K F 1238)	Labiatae	گل در	گل و برگ	تسکین درد دندان، بی حس کردن دندان
	<i>Papaver dubium</i> L.( K F 1259).	Papaveraeae	خشخاش هرز، تریاکو، شقایق	گل و میوه	مسکن و ضد درد، ضد التهاب و دمل های چرکی
	<i>Peganum harmala</i> L. (K F 1296)	Zygophyllaceae	اسفند، دشتی	دانه	ضد عفونی کننده هوا
	<i>Pistacia atlantica</i> Desf. (K F1136)	Anacardiaceae	بنه	میوه و برگ	خوراکی، مقوی و استفاده در دباغی
	<i>Plantago lanceolata</i> L. (K F 1312)	Plantaginaceae	بارهنگ سرنیزه ای، کووچک	برگ، ریشه و دانه	قابض و نرم کننده
	<i>major</i> L. (KF1 496) <i>Plantago</i>	Plantaginaceae	بارهنگ، تنگ بار	دانه	نرم کننده سینه، رفع سرفه و خارش گلو
	<i>Platanus orientalis</i> L. ( KF1 498)	Platanaceae	چنار	برگ	رفع لکه های پوستی، گرفتگی صدا و مارگزیدگی

ردیف	نام علمی گیاه	خانواده	"نام محلی یا فارسی"	اندام مورد استفاده	موارد مصرف محلی
	<i>Pteroccephalus afghanicus</i> Aitch.&Hemsl.(K F 1332).	Dipsaceae	سربال		
	<i>Pulicaria gnaphalodes</i> (Vent.)Boiss. (K F 1227)	Compositae	کک کش بیابانی		
	<i>Rheum ribes</i> L. (KF1465).	Polygonaceae	ریواس	ساقه، میوه	خوراکی، مقوی معده و تصویه کننده خون، رنگ کننده و ضد کرم
	<i>Rosa beggeriana</i> Schrenk (K F 1286)	Rosaceae	رز سفید	گل	آرامبخش و تهیه عرق نسترن
	<i>Rosa damascena</i> Mill. (K F 1362)	Rosaceae	گل محمدی، گل سرخ	گل	طعم دهنده، ملین ضعیف و تهیه گلاب
	<i>Salvia mirzayanii</i> Rech.f.&Esfand. (KF1467)	Labiatae	مریم گلی، کاروانداری، مورپورزو	اندام هوایی	دل درد
	<i>Sanguisorba minor</i> Scop. (K F 1283)	Rosaceae	توت دوباهی، قیطران	ریشه و برگ	قابض، بند آورنده خون و ضد بواسیر
	<i>Scabiosa Candollei</i> Wall. ex DC.(K F 1228)	Dipsaceae	طوسک کرمانی، سر بنفشه تلخ	گلها	برای امراض مفصلی و دردهای موضعی مفصلی، ضد اسهال
	<i>Scrophularia striata</i> Boiss.(K F 1309)	Scrophulariaceae	گل میمونی شیار دار، مخلصه	میوه	برطرف کننده ناراحتی های معده و تقویت کننده
	<i>Senecio glaucus</i> L. (K F 1340)	Compositae	قاصد بهار، قاصدک	ریشه	ترمیم زخم های مزمن
	<i>Solanum alatum</i> Moench. (KF1305)	Solanaceae	تاجریزی قرمز، روپاس	میوه	پایین آورنده تب، بند آورنده خون، ضد درد
	<i>Stachys inflata</i> Benth.(K F 1240)	Labiatae	سنبله ای ارغوانی، گل مورشک	گل و برگ	تب بر و مقوی در از بین بردن ضعف عمومی بدن
	<i>Teucrium polium</i> L.var. (K F 1249)	Labiatae	کلپوره	اندام هوایی	ضد درد معده
	<i>Thymus fedtschenkoii</i> Ronneger. (KF 1431)	Labiatae	آویشن قره باغی، ازگن، آویشن کوهی	اندام هوایی	ضد دل درد و ضد نفخ و درمان سرماخوردگی
	<i>Tribulus terrestris</i> L. (K F 1299)	Zygophyllaceae	خارخسک	میوه	مدر، تصفیه کننده خون
	<i>Urtica urens</i> L. (K F 1293)	Urticaceae	گزنه، سوزانه کو	برگ و ساقه	التیام دردهای رماتیسمی
	<i>Varthemia persica</i> DC.(KF1482)	Compositae	عطر سنگ		
	<i>Veronica anagalis-aquatica</i> L. (KF 1402)	Scrophulariaceae	سبزاب آبی، سبزاب	اندام هوایی	مدر و مقوی معده

ردیف	نام علمی گیاه	خانواده	"نام محلی یا فارسی"	اندام مورد استفاده	موارد مصرف محلی
	<i>Zataria multiflora</i> Boiss. (K F 1241)	Labiatae	آویشن، آپیشن	اندام هوایی	کمر درد، ضد دل دردهای ناشی از ناراحتی‌های گوارشی، درمان سرماخوردگی و طعم دهنده
	<i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam. (K F 1361)	Labiatae	آلاله	سرشاخه‌های هوایی	آرام بخش، مقوی معده و ضد عفونی کننده
	<i>Ziziphora tenuir</i> L (K F 1246).	Labiatae	کاکوتی	اندام هوایی	ضد دل درد و مصرف خوراکی

### بحث و نتیجه گیری:

استفاده از گیاهان دارویی جایگاه خاصی در فرهنگ ایران زمین دارد. باورهای سنتی مردم مبنی بر سلامت استفاده از گیاهان دارویی و وجود خاستگاه‌های گسترده این منابع طبیعی، بستر مناسبی برای استفاده از گیاهان دارویی را در سیستم درمانی ایران فراهم کرده است (۱۳). با توجه به اهمیت استفاده سنتی مردم از گیاهان دارویی برای رفع امراض و ناراحتی های خویش، بهره گیری از این اطلاعات ارزشمند در این ارتباط لازم و ضروری می باشد (۱۴). شهرستان بافت به لحاظ موقعیت جغرافیایی که در میان کوه‌ها محصور شده است و همین امر خود باعث به وجود آمدن آب و هوایی خاص و در نتیجه پیدایش و استقرار گیاهانی می شود که به نحوی با این محیط سازگار باشند. بعضی از گیاهان برای اولین بار از این مناطق و مناطق مشابه در استان کرمان جمع‌آوری شده‌اند. به عنوان مثال گیاه بادرنجبویه کرمانی (*Dracocephalum polychaetum* Bornm.) با نام محلی مفرو که برای اولین بار از کوه‌های جوپار در استان کرمان جمع‌آوری شد و بعد از آن هم در مناطق دیگری از این استان از جمله اتفاعات بالای کوه‌های خبر در شهرستان بافت دیده شد و گیاه کرفس کوهی با نام علمی *Levisticum officinale* Koch. (انجدان رومی) که این گیاه نیز در ایران فقط در این مناطق یافت می‌شود. کرفس کوهی به علت برداشت بی رویه و غلط از این گیاه در معرض خطر نابودی است. برای جلوگیری از نابود شدن این گیاه و پیدا نکردن سرنوشتی مانند گیاهان دیگری از قبیل گل مشکبچه (نام علمی آن مشخص نیست)، باید چاره‌ای اندیشید.

از افراد با تجربه و قدیمی نقل شده است که گیاه گل مشکبچه در زمانهای قدیم در این مناطق وجود داشته است و در زمان جنگ جهانی دوم به عنوان ضد عفونی کننده از آن استفاده می شده و هم اکنون فقط نامی از این گیاه باقی مانده است که آن هم بزودی فراموش خواهد شد. در بعضی از کشورهای اروپایی *Levisticum officinale* Koch. کاشته می‌شود در کشور ما نیز با توجه شرایط متنوع آب و هوایی و در نظر گرفتن جای مناسب برای کاشت این گیاه برای مصارف مختلف خوراکی و درمانی، می‌توان مانع از بین رفتن و نابودی این گیاه شد. فقط در استان کرمان به *Levisticum officinale* Koch کرفس کوهی می‌گویند در صورتی که در نقاط دیگر کشور ما *Kelussia odoratissima* را به نام کرفس کوهی می‌شناسند. هر دو این گیاهان دارای عطر خاصی هستند و برای چاشنی از آنها استفاده می‌شود.

با بررسی و مقایسه اثرات درمانی گیاهان جمع‌آوری شده ملاحظه شد که بعضی از این گیاهان کاربردهای چند گانه‌ای دارند که از آن میان می‌توان به *Glycyrrhiza Rheum ribes* L. و همچنین *Zataria multiflora* Boiss. *glabra* L. ملاحظه شده، برای مقابله با بیماری‌های شناخته شده گیاهان مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرند. بطوری که تعداد ۲۰ گونه از آنها از جمله *Ziziphora tenuir* L. و *Origanum vulgare* L. و *Foeniculum vulgare* Mill. در درمان بیماری‌های دستگاه گوارش استفاده می‌شوند. و پس از آن گیاهانی که در درمان بیماری‌های مربوط به دستگاه تنفس بکار می‌روند، قرار دارند در صورتی که در تحقیق انجام شده در کارزون، داروهای

گیاهی مورد استفاده در دستگاه گردش خون تعدادشان بیشتر از داروهای گیاهی مورد استفاده در دستگاه تنفس است (۱۴).  
در مورد اندام گیاهی مورد استفاده، بیشترین کاربرد مربوط به سرشاخه‌های هوایی و بعد از آن میوه و دانه است که این یافته‌ها با نتایج بدست آمده از تحقیقات پیشین بعنوان مثال بررسی کاربرد گیاهان استان چهارمحال و بختیاری مطابقت دارد (۱۵). همچنین در تحقیق مشابه در کشور تانزانیا که بر روی گیاهان دهکده کیکویو در شمال شرقی این کشور انجام گرفت، برگها بیشترین کاربرد دارویی را دارند (۱۶). از نظر گونه‌های مشابه مورد استفاده گیاهان بررسی شده در تحقیق حاضر اولاً با گیاهان منطقه چهارمحال و بختیاری از کشور خودمان و پس از آن با گیاهان ناحیه باسیلیکاتا در جنوب ایتالیا (۱۷) و گیاهان ناحیه ای از استان الباء در کشور ترکیه (۱۸) شباهت بیشتری دارند تا گیاهان روستاهای اطراف جنگل کیمچی در کشور تانزانیا (۱). که این شباهت و یا عدم تشابه

به شرایط اقلیمی مربوط می شود. ممکن است گیاهی در یک منطقه دارای مصرف دارویی باشد و در منطقه دیگر هیچ استفاده ای نداشته باشد و یا اینکه در یک منطقه جهت درمان یک بیماری و در منطقه دیگر برای درمان بیماری دیگری بکار برود. مثلاً گیاه خیارک (*Ixiolirion tataricum*) در این مناطق فقط استفاده خوراکی آن هم به مقدار کم دارد ولی در کشور ترکیه این گیاه به عنوان قابض مصرف سنتی دارد (۱۸).  
با توجه به غنی بودن پوشش گیاهی شهرستان بافت و وجود گیاهان دارویی در این منطقه و اهمیت گیاهان دارویی در پیش برد صنعت داروسازی کشور بهتر است جهت حفظ حراست از این ذخایر ارزشمند با بهره برداری صحیح، و جلوگیری برای از بین رفتن و نابود شدن گیاهان چاره ای اندیشید.

## References:

1. Amri E., Kisangau D P. Ethnomedicinal study of plants used in villages around Kimboza forest reserve in Morogoro, Tanzania. *Journal of Ethnobiology and Ethno medicine*. 2012; 8(1):1-9
۲. ضیایی، سید علی؛ عسکرپور، بیتا؛ شبستری، آیدا: احتیاط مصرف و تداخلات دارویی گیاهان دارویی بر اساس شواهد و مستندات. انتشارات تیمورزاده، تهران، مقدمه، ۱۳۸۴.
۳. ضیایی، سید علی: تاریخچه طب گیاهی. فصلنامه گیاهان دارویی: ۱۳۸۱، شماره دوم، صص ۴۳-۵۱. مجله طب سنتی اسلام و ایران: ۱۳۹۰، سال دوم، شماره اول، صص ۲۹-۳۶.
4. Macia M J., Garcı E., Prem J V. An Ethnobotanical survey of medicinal plants commercialized in the markets of La Paz and El Alto, Bolivia. *Journal of Ethnopharmacology*. 2005 ; 97: 337-350.
۵. باقری، ابوالقاسم؛ نقدی بادی، حسنعلی؛ موحدیان، فیروز؛ ملکی زاده تقی، مریم؛ همتی مقدم احمد رضا؛ بررسی رویکرد زنان شهر اصفهان در استفاده از طب گیاهی. فصلنامه گیاهان دارویی: ۱۳۸۴، سال چهارم، شماره پانزدهم، صص ۹۳-۸۱.
۶. شریفی فر، فریبا؛ کوهپایه، عابد؛ متقی، محمد مهدی؛ امیر خسروی، آرزو؛ پور محسنی نسب، الهام؛ بررسی اتنوبوتانی دارویی شهرستان سیرجان استان کرمان. فصلنامه داروهای گیاهی: پیش شماره ۳، ۱۳۸۹، صص ۱۹-۲۸.
7. Ghasemi Pirbalouti A., Momeni M., Bahmani M. Ethnomedicinal study of Medicinal plants used by kurd tribe in dehloran and abdanan districts, ilam province, Iran. *Afr J. Tradit Complement Altern Med*. 2013; 10(2):1-18.
۸. ذوالفقاری، بهزاد؛ صادقی، مسعود؛ تیری، ایمان؛ یوسفعلی تبار، مقداد؛ جمع آوری، شناسایی و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر بابل. مجله طب سنتی اسلام و ایران: ۱۳۹۱، سال سوم، شماره یکم، صص ۱۲۲-۱۱۳.
۹. عباسی، شبنم؛ افشارزاده، سعید؛ مهاجری عبدالرضا؛ معرفی گونه های گیاهی با خواص دارویی در منطقه نطنز (کاشان). فصلنامه داروهای گیاهی: شماره ۳، ۱۳۹۱، صص ۱۴۷-۱۵۶.
۱۰. جلالی فر، ماشاله؛ کلانتری، محمدحسین؛ نادری، محمد؛ مرادی مهدی، پوردهقان، داود؛ دهش، خوبیار؛ لطیف کار، محمد؛ استان شناسی کرمان. «سهامی خاص» چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، چاپ دوم ۱۳۹۱، صص ۴۳-۵۴.
۱۱. قاسمی دهرکردی، نصرالله؛ نوروزی، مصطفی؛ صفایی عزیز، علی؛ جمع آوری و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر جندق. مجله طب سنتی اسلام و ایران: ۱۳۹۱، سال سوم، شماره یکم، صص ۱۰۵-۱۱۲.
۱۲. مظفریان، ولی...: فرهنگ نامهای گیاهان ایران. فرهنگ معاصر، تهران، ۱۳۸۸.
۱۳. دولتخواهی، مهدی؛ قربانی نهوجی، مجید؛ مهرآفرین، علی؛ امینی نژاد، غلامرضا؛ دولتخواهی، علی؛ اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی شهرستان کازرون: شناسایی، پراکنش و مصارف سنتی. فصلنامه گیاهان دارویی: ۱۳۹۱، سال یازدهم، شماره چهل و دوم، صص ۱۷۸-۱۶۳.
۱۴. سجادی، سید ابراهیم؛ بتولی، حسین؛ قنبری، علی؛ جمع آوری و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهرستان کاشان. مجله طب سنتی اسلام و ایران: ۱۳۹۰، سال دوم، شماره یکم، صص ۲۹-۳۶.
15. Ghasami pirbalouti A. Medicinal plants used in Chaharmahal and Bakhtyari districts of Iran. *Medicinal plants used in Chaharmahal and Bakhtyari districts of Iran*. 2009; Vol. 55 No 2:69-77.
16. Moshi. M J., Otiemo D F., Weisheit A. Ethnomedicine of the Kagera Region, north western Tanzania. Part 3: plants used in traditional medicine in Kikuku village, Muleba District. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*. 2012, 8(14):2-11.
17. Montesano V., Negro D., Sarli G., Lisia D., Laghetti G., Hammer K. Notes about the uses of plants by one of the last healers in the Basilicata Region (South Italy). *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*. 2012, 8(15).
18. Çakılcıoğlu U., Sengün M T., Türkoğlu Đ. An ethnobotanical survey of medicinal plants of Yazıkönak and Yurtbaşı districts of Elazığ province. *Turkey Journal of Medicinal Plants Research*, 2010; Vol. 4(7), pp. 567-57